

Csurka és a teknősbéka

A DAGONYÁZÁSRÓL

A prózaíró minduntalan szembesül azzal a türelmetlen és szívós olvasói igényvel, amely az irodalom elbeszélő és ábrázoló műfajait úgy szeretné működtetni, mintha a novella vagy a regény — mondjuk — Polaroid fényképezőgép volna. Színes, éles, valóságos, és — ami a lényeg! — azonnal elővarázsolható képet szeretne kihúzni belőle arról az emberi világról és társadalmi környezetről, amelyben ő is él. Az irodalom persze nem gyorsfényképezés! Figyelmeztetnek a tudós esztétikusok, s ebben igazuk is van, hiszen már csak az ihlet expozíciós idejétől a kép művészi előhívásáig és kidolgozásáig is rendszerint hónapok, évek, olykor évtizedek telnek el, kinek-kinek az írói alkata és természete, no meg az élet folyton cserélődő kényszerűségei szerint. Az esztétikailag tehát jogosulatlanak tetsző, ámde a természetes kíváncsiság lélektanát figyelembe véve cseppet sem alaptalan olvasói igény szempontjából is nagyra kell becsülnünk az elbeszélő tehetségnek azt a nagyon ritka fajtáját, amelyik igenis képes írói munkásságában esztétikai érvénnyel megteremteni az élmény, a kor és a mű születésének egyidejűségét. Erre a tünetményre — mindmáig — Móricz Zsigmond a legnagyobb példa minálunk; kortársaink között pedig Csurka István mutatkozik hasonló írói alkatnak. S legújabban megjelent regénye, a *Dagonyázás* is arról tanúskodik, hogy akár novellát, akár színművet, akár regényt ír, tollát ma is változatlanul a legkövetlenebbül és legaktuálisabban napi, mai magyar élet minősége iránti heves írói érdeklődés vezérli. Ha szabad ezt a vonzalmat, az örök jelen iránti írói elkötelezettség mágnese erejét egy filozófiai példázattal megvilágítani: Csurka olyan író, aki — ellentétben a szofisták, Zénon paradoxonában szereplő Akhilleusszal — mindig utoléri a napi élmény, a mai téma teknősbékáját. Az irodalom valódi gourmand-jait talán nem is kell figyelmeztetni az Ínyesmester szakácskönyvének arra a megállapítására, hogy a világ legfelségesebb — és legrágább — levese éppen a teknős húsából készül. Hja, nem ok nélkül védi a húsát olyan kemény páncél...

Csurka új regényének, a *Dagonyázásnak* ínycsiklandozóan jó íze, amelylyel a kortárs olvasó nem tud betelni, az erkölcsi időszerűség magasabb rendű aktualitásából ered. Olyasmit tudatosít, amiben ugyan nyakig benne élünk mindannyian, a *sorsunk*, de csak akkor vesszük észre, hogy rólunk is szól a mese, amikor a pontos kifejezés előhívójával rögzített írói képével találjuk szembe magunkat a regény lapjain. A *Dagonyázásnak* egyetlen nap — 1979 május valamelyik napjának — a története adja a keretét és szerkezetét. Kiindulópontja voltaképpen a *Nagytakarítás* című Csurka-tragikomédia alaprajza,

amelynek szokványosnak is mondható szerelmi dramaturgiáját a regény elemlyíti, s miközben szereplőinek a karakterét, társadalmi helyzetét, kinek-kinek a rá jellemző, s életútjából következő hamistudatát, vágyait és álmait, pontosabban: vágyainak és álmainak az elszürkülését és devalválódását a magánélet legszorosabban vett intimszférájában ábrázolja, a szokványosság és hétköznapiasság fátylait bontogató írói elemzés következtében a többnyire illegális szerelmi viszonyok szálaiból szőtt sokszögön belül a kép tónusa elkomorodik. Ráborul a szomorú aktualitás felhője; annak a gondnak az árnyéka, amely már nem az illegális szerelmi cselszövények szokványos és elkerülhetetlen gyakorlati velejárója, hanem egy társadalom létezmódján erkölcsileg megütköző író lelkiismeretében ébred. Regényének a vetítővásznán megjelenő sokszögben ugyanis nem annyira a „szekszuális forradalom magyar módra” az igazán figyelemre méltó, hanem az általános erkölcsi állapotok rajza a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján, amelynek részben tudatosan, részben elfojtott szorongásokkal mindannyian illusztrációi lehetnének az életünkkel, s amelytől nemcsak a szerelmi viszonyok — legálisak és illegálisak — penészednek meg napjainkban. Csurka regényének egyetlen nap *történetébe* (napszakok szerint: a délelőtt, a kora délután és a kora este „felvonásába”) sűrített eseménysorozata szereplőinek a jelleméből fejlik ki, pontosabban: a jellem romlásából, amely nem választható el attól az öntőmintától persze, amelyben a jellem megtalálhatja a maga cselekvési területét, amelynek feltételrendszerén belül többnyire nem a világot, hanem saját személyiségét, az élet alakításával kapcsolatos feladatvállalásának egykori szép hitét változtatja meg észrevétlenül, de azért mocorgó, rossz lelkiismerettel. Ez történik a regény középponti szereplőjével, Ludadi Lászlóval is, az egykori szegény tanárgyerekből lett közlekedéstudományi kutatóintézeti igazgatóhelyetttessel, aki a hatvanas évek elején még elnyomott szakember volt, aztán „a rend — ahogy a regény írja — a mosolygós orcáját fordította felé, minek következtében ő sem tudott már a régebbi mogorvasággal visszaneézni rá”, és lelkében a családért való áldozatvállalás felmentvényével észrevétlenül is úgy teljesítette a „beilleszkedési normát”, hogy — főnöke megállapítása szerint — „kificamodott lelkű, álkuruc” lett belőle.

Ludadi elmállásának is megvan a maga félelmetes életigazsága, amely úgy puhítja meg az ő „belső ellenállása” cementjét, ahogyan a felszivárgó talajvíz kezdi ki a holtbiztosnak hitt alapzatot. „Egyszer csak úgy éreztem, hogy nincs már tétje kitartásomnak és ellenállásomnak — ködlik fel a „főhős” emlékeiben egy régebben tett vallomása, amit Londonban, egy night clubban mert csak bevallani egy régi, disszidens komájának. — Már nem volt kivel s kikkel szemben jellemesnek lennem. A másik oldalon is feltűnedeztek egykori barátok, volt jellemesek és tehetségesek.” De a regény nem éri be ennek a felmentésnek a tudatosításával, amit a világ viselkedése kínál az embernek, amikor már amúgy sem igen bírja szusszal az árral szemben úszást, de az ellenálló lélek legmélyebben és legtitkosabban gyenge pontját is kérelhetetlenül megmutatja: az értékféltés, az értékmentés igazsága körül megképződő önáltatást. „Hátha éppen a saját tehetségének árt legtöbbet az ember ezzel, ha a távolban marad?” Ludadi tehát, aki sokáig „arra volt büszke, hogy ötvenhatban folyton-folyvást az utcán volt, és minden eseményben részt vett, és boldogan énekelte a Szózatot meg a Kossuth-nótát, és zsíros kenyeret kapott a kapuk alatt”, voltaképpen ennek a kérdésnek a horgán akad fön, amelyen a családért való áldozatvállalás a csalétek. — Szeretője, Lenke,

aki különben Ludadi főnökének a titkárnője (egy olyan intézményben, amelynek a fölöslegességét mellesleg mindenki világosan látja, leginkább Ludadi okos és cinikus főnöke, Virágh elvtárs, aki éppen ezért az intézmény aladúcolása érdekében képviselőt fog — minden jel szerint — csinálni helyetteséből, a korszerű módon „pártonkívüli elvtársá” fejlődött önmarcangolóból), viszont abból merít igazolást a viszony folytatásához, amelyben egyébként emberileg folyton megalázódik, hogy ő, aki egy rákospalotai egyszoba-konyhás lakásban él taxisofőr férjével és a szülőkkel, és bontási anyagból próbálnak új, önálló otthont teremteni maguknak, tulajdonképpen ezzel a szerelemmel folytat osztályharcot az újbурzsoázia ellen, amelynek tagjai, akárcsak a szeretője, „nagyon szépen ki tudják színezni posványos megalkuvásaik történetét. Fetrengenek a sárban és közben tavaszi szelekről szavalnak.”

Egyébként a regény címe is ennek a fetrengésnek, hempergésnek egy régi, lassan feledésbe merülő elnevezéséből ered, s a regény egyik dialógusában Ludadi barátja használja, erkölcsi metaforaként persze, ezt a kifejezést; az a barát egyébként, aki odakölcsonzi lakását Ludadi illegális pásztoróráihoz. „A bivaly meg a rinocérosz, általában a nagy, vastag bőrű, lusta állatok dagonyáznak a büzhödött dágványokban. Hát ez folyik itt is. És vannak, akik élvezik.” De hát ez a regénybeli, jelképes értelmű, vagyis erkölcsi természetű dagonyázás ugyancsak ambivalens, kétarcú jelenség, mint minden, amit a hetvenes évekre jellemző, s a magyar viszonyok lehetőségére és mértékére szabott hedonizmus dagálya felszínre hozott a társadalom életvitelében. „Ezek a nyomorult bivalyok nemcsak jókedvükben feküsznek bele a pocsolába — válaszolja a regényben Ludadi —, hanem kínjukban is! Mert csípi és sebesre marják őket az élőködők, meg a bögölyök. Ki van sebesedve a vastag bőrük.” — Mitől? A regény sugallata szerint attól az általános igényszint-csökkenéstől, amelynek a jeleit már apján is megfigyelhette Ludadi, aminek következtében aztán „nemzedékről nemzedékre halmozódik a szabadság hiányából fakadó züllöttség, és egyre igénytelenebbek leszünk”, s aminek köszönhetően az ilyen Ludadi-félék — pestiesen szólva — elindulnak „felfelé a lejtőn” (itt ugyanis „szinten maradni nem lehet — állapítja meg Virágh elvtárs —, itt vagy lefele, vagy fölele vezet az út”), mert itt „azt fizetik meg jobban — jegyzi meg kesernyésen Ludadi —, hogy én az lettem, ami lettem, s nem az, ami lehettem volna”. — Félelmetes diagnózisa az intézményesített kontraszelekciónak.

Illyés Gyulának a Kortárs hasábjain pár hónappal ezelőtt megjelent naplójegyzetei közt olvashattuk a következő megállapítást: „Jó regény abból a vegyületből lesz: mindennapi lélek, rendkívüli körülmények között, vagy rendkívüli lélek mindennapi körülmények közt. Mindennapi lélek mindennapi körülmények közt, ez nekem már csak rajz. Rendkívüli lélek rendkívüli helyzetben? Ez a romantika.” Ha ennek a meghatározásnak a rácsát forgatjuk a *Dagonyázás* szövegén, akkor bizonyára az erkölcsrajz tűnik mindenekelőtt a szemünkbe. Pedig ebben a regényben is jelen van a „rendkívüli” elem, csak másként. Szokás megállapítani (hallottam is, olvastam is ilyenféle megállapításokat), hogy Csurka mind a mai napig nem tudta végérvényesen kiformálni az írói egyéniségéhez és tehetsége alkatához szabott regényformát. Gondoltak-e vajon az ilyen megállapítások hangoztatói arra, hogy a *Dagonyázás* írója világéletében — s ebben a regényében is — a valóság kényes, éles, állandóan robbanásra kész töltetével igyekezett megtölteni saját regényformáját, amelynek a kialakításával kísérletezett, s ezt az ambícióját a jutasi lő-

mesterek ritkán méltányolták, s hogy a két jelenség közt netán összefüggés van? De ha jobb sorsra érdemes lelkek egy lefokozott élet dágványában hente-
tereknek, akkor (a megtalált vagy el nem ért regényformától függetlenül) a
„mindennapi lelkek mindennapi körülmények” közé ágyazott rajzában mint
negatív végeredményben mindig van valami nem mindennapian szomorú és
időszerű emberi intés. „Hatalmas fa lehetnél, de minduntalan vissza vannak
nyesve az ágaid — mondja Lenke férjének, a taxisofőr Borosnak, egy alkal-
mi szeretkezés után Futakyné, egy régi magyar úriasszonyból lett maszek
kozmetikusnő, majd így folytatja: — Te már fel sem fogod. Magadat. A sor-
sod. Illetve, hogy az nincs. Csak napjaid vannak.” A regénynek, az írói szem-
léletnek ebbe a mély dimenziójába van telepítve az a bizonyos éles töltet, ahol
már rég nem korunk emberének szekszuális magatartás-formáiról van szó.
Csurka regénye arra döbbsenti rá olvasóját, hogy a dagonyázás életformája
egy közösség, egy egész társadalom életében válhat szinte észrevétlenül, ve-
szedelmes történelemalakító tényezővé, amelynek következtében nem csak az
értelmes emberi sorsok lehetősége veszhet el, de a jövő kárpitja is meghasad-
hat tőle — ha nem vigyázunk. (*Magvető*.)

DOMOKOS MÁTYÁS

Csurka István: Színleírás

Néhány évvel ezelőtt *Utasok* címmel jelent meg egy Csurka István-kötet,
benne napilaptárcákkal, tárcanovellákkal, rajzokkal, életképekkel. Újságban
közölt írói alkotásokkal. Mert eredetileg mind olvashattuk valamelyik lap-
ban, többségüket a Magyar Nemzetben. A kötetbe gyűjtés a megmaradás
biztonságát jelentette nekik. Megérdemelték ezt a biztonságot.

Megérdemelték az újabb, azóta született, hasonló Csurka-írások is. Eze-
ket most a *Színleírás* című kötetben olvashatjuk. Ennek a kötetnek alcíme is
van: *Tárcák, novellák, elbeszélések*. Ne tévesszen meg senkit, ebben is fő-
képp tárcák sorakoznak; igazi, jó, érdekes, újraolvasni is érdemes hírlapi
tárcák. S hozzájuk, mint az *Utasok* című kötetben, irodalmi rajzok, életké-
pek, fiktív riportok. Mindaz, aminek az újságokba is író Csurka István a szó
hagyományos értelmében tisztos és rangos mestere.

A könyv *Nehézfiú* újabb történeteivel kezdődik. Ez a csurkai alak re-
mek találmány. Mindennapi, nem idealizált ember, közünk lehet hozzá, mi
magunk is lehetünk. Éppen ezért el tudjuk fogadni, véleményét esetenként
vállaljuk, s megnyugtat bennünket, hogy nemcsak piadesztálra emelt hőso-
ket, példaképeket kell vigyáznunk folyton. A Magyar Nemzet hasábjain hír-
lapi műfaj, külön „rovat” lett *Nehézfiú*.

A könyv három fejezetéből az elsőben csak vele, a másodikban egyéb
szereplőkkel is találkozhatunk. Mindkét fejezet írásaira érvényes azonban a
sajátos csurkai látásmód. A lehető legteljesebb tájékozottság jellemzi ezeket
az írásokat életünkről, mindennapjaink kis és nagy történéseiről. Jellemzi
az írásokat a lényeg kiválogatása, de nem az elvont lényegé, ami már sze-
mélytelen, hanem a napi gyakorlati létet meghatározóé. Az író az erkölcsi